

ZSONDA MÁRK

Interdiszciplináris kirakós; avagy a római kori sebészeti műszertan

A szerző a római kori sebészeti műszerekről ad részletes és szakszerű áttekintést. Nem műszertípusokat mutat be csupán, hanem szakirodalmi-tudománytörténeti áttekintést ad, amelyhez interdiszciplináris szemlélet szükséges.

Jelen írás tanulmány változatának célja az, hogy egyfajta alternatívát adjon a római kori sebészeti műszerek kategorizálásához, leírásához, így segítve elő a műszerek tudományos feldolgozását.¹ Ezt a feladatot azonban nem pusztán a formai sajátosságok rendszerezése alapján kívánom teljesíteni, hanem a régészeti értelmezésből kilépve, segítségül hívom az orvostudományt, a sebészeti (sebészi) műtéttant és az orvosi műszertant. Úgy vélem, ami a téma szépségét és különlegességét adja, egyben az jelenti a veszélyeit is. Amennyiben az említett tanokban legalább alapszinten nem mélyedünk el, akkor képtelenek vagyunk az értelmezés tágabb kereteinek megalkotásához szükséges kérdésfeltevésre. Itt azonban – igazodva a konferencia tárgyköréhez – nem műszertípusokat mutatok be, hanem szakirodalmi-tudománytörténeti áttekintést adok, ezzel mutatva be az interdiszciplináris kutatói és tárgyszemlélet szükségességét a témában.

Milyen forrásokra támaszkodhatunk? **I.:** Az ókorból több orvos, valamint „érdeklődő természettudós” hagyott ránk **írást** (Celsus, Plinius Maior, Galenos, Paulus Aigeinianus² stb.), amelyek középkori, ókori másolatokon, fordításokon keresztül maradtak meg. Ők nem minden esetben nevezték pontos nevén a beavatkozásban használt eszközt, hanem egyszerűen csipeszt, szikét írtak. Megmaradt néhány **ábrázolás**, mozaik, festmény, dombormű, amelyek jelentős forráskritikával ugyan, de hasznos információt szolgálnak. Végül itt van az első csoport legfontosabb forrása, maga a lelet. A **leletek** egy része publikált,³ más része nem közzétett, „bronz” vagy hasonló feliratú dobozokban, rendszerezetlenül hever múzeumok raktáraiban. Kihagyhatatlan forrást jelentenek a műkincsgyűjtők⁴ és az internetes „aukciós házak”,⁵ bár sajnos a régészet számára szinte

¹ Ennek első fölvetése ZSONDA 2010 szakdolgozat, majd 2011. A kézirat a PTE-BTK, vagy a Budapesti Orvostörténeti Könyvtárban is megtalálható, illetve műszertípusonként (pontosabban sebészeti funkció szerint, pl. szövetszétválasztás szúrással, és vágással) folyamatosan jelennek meg a publikációk.

² Celsus, Galenos gyakorló orvos volt, Plinius maga is írt az orvoslásról (Plin. XX-XXXII. könyvek), valamint a gyógyszerészet alapjairól (szervetlen fémek, ásványok), szerves anyagok gyógyhatásairól, pl.: *Medicinae ex ingi et cinere III*, (LXIX.), *Med. ex squama ferri XVII*. *Hygremplastrum (XLVI.)* stb. In: PLINIUS 2001. Dioszkoridész Rómában Kr.u. 1. századi flotta katonaozosa a *De materia medicina c. gyógyszerészeti* könyvében 35 állati, 600 növényi, 90 ásványi alapanyagot említett. Scribonius Largus gyógyszerész, mákgubóból ópiumot készített, Attiliosz (Kr.u. 100 kb.) légcsőmetszést, hályogeltávolítást, gégefőbe csővezetést, kauterizálást, érelkötést végzett. Galenos (Kr.u. 129-199) az ókor utolsó alkotó, összegző ozosa volt. Aretiaszosz: (kb. Kr.u. 150.) kitűnő kórképleíró, diagnosztika volt. Lásd: SCOTT 1955.

³ Meg kell jegyezni, gyakran látványos, de nem túl hasznos fotók, rajzok „segítik” a funkció megállapítását. Sokszor a mellékelt szöveg is hiányos. Ritka a pontos méret- és súlyközlés. Egyes leletekről csak hiányos leírásokat közöltek, amelyek alapján nem lehet kiindulni.

⁴ A két legmeghatározóbb hozzáállás az elzárkózás, valamint a segítő magatartás. A segítő gyér táborához tartozóknak ezúton is – a tudománypártolásért – köszönet jár.

nélkülözhetetlen információk vesznek el, mint a lelőhely előkerülésének ideje, ami a tágabb régészeti összefüggések megállapításához igen fontos lenne. **II. forráscsoportként** fontos (éppen az esetenkénti funkcionális-formai továbbélés miatt) a modernkori sebészeti műtétan,⁶ a mai gyakorló patológusokkal,⁷ szakorvosokkal⁸ való konzultáció, valamint a kísérleti régészet. Ezek fontos kiegészítői a mai orvosok ókori kollégájuk módszereiről írt, (sokszor elismerő) kritikai cikkei.⁹

A SZAKIRODALOM, KUTATÁSTÖRTÉNET CÉLZOTT ÁTTEKINTÉSE, A NEMZETKÖZI SZAKIRODALOM

J. S. MILNE 1907-ben elkészült, azóta többször kiadott munkája alapműnek tekinthető. Orvoscént szemlélve végigvette a római kori sebészeti műszereket az ókori auktorokat hívva segítségül (*Celsus, Galenos, Cato, Plinius, Leonidas, Rufus, stb.*), s egyben kísérletet tett a műszerek funkcióinak földelésére. A szisztematikus munka első fejezetei pl. az ókori szerzők méltatása, a műszerek közlése nyersanyaguk szerint. A műszereket tematikus rendben (*kések, csipeszek, szikék, kutatók, kauterek stb.*) közölte, majd ezen belül egyes altípusokhoz részadatokat tárt elénk. A használatra, valamint a forrásokra helyezte a hangsúlyt, így a legtöbb szerző alapműként hivatkozva a Meyer–Steiner kötetén kívül. Pár, a múlt század óta előkerült forrás, lelet alapján egyes gondolatokat már átfogalmazott az utókor, ez a munka azonban elkerülhetetlen és egyelőre ilyen kvalitású, precíz és teljességű opus megközelítőleg sem született. Már kézbevétele is a 20. század eleji enciklopédisták, klasszika-filológiában is művelt polihistorok igényes és letűnt világát idézi föl.¹⁰

A kiváló kutató, RALPH JACKSON¹¹ 1990-ben jelentette meg a „*Roman doctors, and their instruments*” c. munkáját, amely pár korszak és szemléletformáló tudománytörténeti mozzanatot, leletet emelt ki. Értéke és hiányossága is az ábraanyagban van, hiszen ugyan csoportosítva adta közre a római kori orvos alapműszereit, ám a méretadatokkal fukarul bánt, amint a méretlépték ábra mellé helyezésével is. A közlési szemlélet azonban fontos, hiszen egy-egy tábla szakellátás-specifikus „*urogenital and rectal instruments*” csoportosítást ad a képek alapján.¹²

Külön műben közölte párhuzamokkal kiegészítve az 1968-ban Itáliában előkerült leleteket, legalábbis azok egy részét. Munkájának érdekessége az, hogy nem csak régészeti szemmel tekintette át a leleteket, hanem az orvosi, orvostörténeti megközelítés is jelen van e munkában. Források bevonásával (*Celsus, Galenus, Paulus*) tette szemléletessé a kérdéses műszerek lehetséges funkcióját. Meg kell azonban jegyezni, hogy maga is találkozott a források azon sajátosságával, hogy nincs pontosan megnevezve a tárgy típus, egy-egy leírás alkalmával csak pl. mint „*sziké*” szerepel a saját műszerállományát jól ismerő ókori auktoroknál. Nem ritkán utalást találhatunk egyes alaktani jellemzőkre: „*egyenese szárú*

⁵Az USA-ban, Európában, vagy keleten bárhol előfordulhat a Római Birodalomhoz tartozó területről elszármazott lelet.

⁶Pl.: SCHMID 1891.

⁷Nem kielégítő magában a formai párhuzam, kell a gyakorlati tapasztalat is egyfajta kontroll gyanánt.

⁸Az orvosok tudják a leginkább megállapítani milyen hatást érhet el a sebészeti műszer és a beavatkozás az adott szerv patológiájában. Egyes ókorban leírt sebészeti eljárás, vagy egyszerűen az anatómia, az adott szerv fiziológiájának laikus számára is érthető magyarázata közelebb juttathat az eredményekhez.

⁹Pl.: Egyes urológiai beavatkozásról: RUBIN 1980. *Celsus's decircumcision operation Medical and Historical Implications*; vagy a szülészetről FRENCH 1986.

¹⁰J. S. MILNE 1907.

¹¹RALPH JACKSON jelenleg a British Múzeum Római kori régészeti részlegének vezetője. Kutatási területe a római és középkori Britannia. Szűkebben az ókori Britannia területén a római hadsereg építkezéseit, a templomok teaurált leleteit, a római kori fém orvosi műszereit, a hozzájuk kötődő sebészeti eljárásokat európai kitekintéssel, és párhuzamokkal kutatja.

¹²RALPH 1990.

csipesz”, vagy *"nevén nevezi"*, ám ezzel könnyen zavarba hozza a kutatót, mivel is egyeztesse össze? A munkája régészeti részét tekintve, külön ki kell emelni amiatt, mert a leleteket több oldalról készült rajzzal, pontos mérési adatokkal közölte. (Ez persze csak a fontosabb leleteknél mondható el.) Ralph Jackson 1997-ben közölt olaszországi leletegyüttese amiatt érdekes, mert számos ritka orvosi műszert tartalmaz. A sokszínűséget a *katéterek*, *tompa kampók*, *éles peremű kaparókanalak*, *orvosi tükör (speculum)*, jelentik. A kevés párhuzammal bíró leleteket egy, akkoriban párhuzamnélküli tárgy, az orvosságos dobozka koronázta.¹³ A leletegyüttes kronológiailag a korai császárkortól keltezhető anyagot ölel föl. A régészeti dokumentációhoz tartozik, hogy melyik tárgy, honnan, mikor került elő. A funkció megközelítésében ennek másodlagos szerepe van, mivel ha szét részeként is került elő az eszköz, nem minden esetben jelenti azt, hogy pl. minden tárgy az adott szetből nőgyógyászati műszer. (Még az sem bizonyos, hogy egyáltalán orvosi műszer-e az előkerült tárgy.¹⁴) Természetesen fontos egyes tárgytípusok fejlődésében a kronológia, de tudni kell: a sebészeti műszerek „konzervatív” fejlődési utat jártak be, és a szükség, nem pedig külső „irányzat” határozta meg fejlődésüket. Erre bizonyíték, hogy a 19. század közepéig, (néhány típusnál a 20. század elejéig) fennmaradtak formai párhuzamai a legtöbb eszköznek, illetve a legtávolabbi kontinenseken is előfordulnak formai párhuzamok egy-egy tárgytípusban, és pedig azonos funkcióval (pl. kés, szikepenge formák).

ERNST KÜNZL, a német régészeti szakirodalom kiemelkedő alakja régészeti kontextusban vizsgálta 1983-ban megjelent művében a római sebészeti tárgyakat. Ez a munka gyakorlatilag annotált katalógus, amely alfabetikus rendben halad végig a birodalom jó néhány provinciáján. A kevés, csak a fő típusokra vonatkozó bevezetést a leletközlés követi, amely a fölhasznált publikációk minőségéből egyenetlensége miatt nem egységes. (Néhol a lelet mérete, hossza, keltezése sincs föltüntetve). Mint említettem, ezt a rendelkezésre álló anyag határozta meg, emiatt jól látható, melyik mai ország milyen régészeti dokumentációs hagyománnyal bír, illetve a publikációk másfél évszázados átölelésére való tekintettel hogyan változott a föltárások adatrögzítése. A közölt képanyagot szintén ez jellemzi (egy síkban ábrázolt, metszet nélküli rajzok, egynézetű fotók nagyítás, részletelemzés nélkül). Ezt a sajátosságot az orvosi műszerek felé lassan növekedésnek indult szakmai érdeklődés csak pár évtizede kezdi pozitív irányban megváltoztatni. Számomra e katalógus előmunkálatai annyiban is érdekesek, hogy esetleg fölfedezhetőek benne kiegészítő adatok, amelyek szerkesztési okokból kimaradhattak az eredeti munkából. Ugyanakkor az említett 1983-as katalógusban több olyan képanyag van, amely átvétel más korábbi műből: Milne, Mayer, Kárpáti, stb., vagy a szerző saját korábbi munkájából.¹⁵ Künzl külön munkákat szentelt a speciális sebészeti beavatkozások eszköztárának. Ilyenek a lithotomiái¹⁶ és a szemészeti műszerekről írt tanulmánya.¹⁷ Ezeket egészítette ki köpölyözésről és a köpölyökről írt munkája.¹⁸

Egyes szerzők kifejezetten egy-egy eszköztípust publikáltak, mint akár A. G. GILSON¹⁹ kautereket, vagy G. M. LONGFIELD-JONES²⁰ orvosi tükröket bemutató közleményei. Ha történeti aspektusból szeretnénk figyelemmel kísérni a műszerek egyes típusainak fejlődését (pl. kutaszok, szikék, stb) KIRKUP könyvét, vagy tanulmányait kell megkeresnünk.²¹

¹³ RALPH-NIECE 1986.

¹⁴ Szinte a jelenkorig megmaradt a vita, egyes eszközök higiéniai vagy orvosi funkciót töltöttek-e be.

¹⁵ HESSEL-KÜNZL 1980.

¹⁶ KÜNZL 1983*

¹⁷ FEUGÈRE – KÜNZL – WEISSER 1985. Itt a díszítés és a funkció is előkerül.

¹⁸ KÜNZL 1982.

¹⁹ GILSON 1982.

²⁰ LONGFIELD-JONES 1986.

²¹ PI. KIRKUP 1995.

'J. SCARBOROUGH²² a huszadik századi angolszász és nemzetközi orvostörténet megkerülhetetlen alakja. Bemutatta a római medicina történetét, kialakulását, a hagyományok átadását. A gyakorlati sebészet, a mágia, a családi orvoslás közötti hatások és átmenetek is jelentős szerepet kaptak nála. Különösen érdekes a korabeli anatómiai és gyakorlati orvosi ismeretek bemutatása. A hadsereg és a katonai (valamint a hadszíntéri) orvoslás között főnálló kapcsolat a sebészetre serkentő hatással volt. A nagyszámú sérülés, fertőzés lehetőséget adott a kórképek, a sérülés-ellátás, lábadozás fázisainak, sajátos lefolyásainak, állandó kórképeinek megfigyelésére, az összefüggések meglátására és a következtetések levonására.

A megelőzés terén a higiéniai lehetőségek, a testápolás stb. került elő. A doktorok képzése, társadalmon belüli megbecsültsége, pozíciója kitágította a mű perspektíváját. A sebészeti eszközök konkrét bemutatása az orvos- és esztétik történeti túlsúly miatt nem jelentős. A kor jelentős orvosainak szócikk-szerű bemutatása viszont szinte teljes. Szintúgy jelentős szerepet kapott a források „problémáinak” kérdését taglaló fejezet, főleg, hogy a szerzők (akár középkori másolatokban fennmaradt, és a századok folyamán angolul megjelent)²³ műveinek bibliográfiai adatait is tartalmazza a mű.

Ezután az összetett, tág perspektívába helyezett munka után a teljesség kedvéért ki kell térnünk a hadsereg és az orvoslás kapcsolatára, legalább a szerző említése erejéig, hiszen VIVIAN NUTTON²⁴ munkája a maga nemében szintén egyedülálló. Leírása segítségével az orvos helyzete a hadseregen belül, a tudás megszerzése, az orvosi szolgálat szerveződése, szervezettsége, az orvos hierarchián belüli helye válik világossá.

Egy lexikont is kiemelnék a tágabb témáról, **C. H. Beck** alapos, orvosi-orvostörténeti, kisebb részben régészeti munkáját.²⁵ Több száz (ha nem ezer) címszava kellően iránymutató és informatív a továbblépéshez, egyes esetekben a kutatási téma mozgásterének átlátásához.

MAGYARORSZÁGI SZAKIRODALMI KITEKINTÉS

Kisebb közlemények szórványosan megjelentek már a 19. század végén. 1897-ben KÁRPÁTI KELEMEN tollából kerültek gyors közlésre a savariai leletek,²⁶ Orvosi szemmel SALAMON HENRIK közölte a MNM fogászati fogóját.²⁷ Jellemzően csak a bronz, vagy egyéb, az adott lelőhelyen előkerült leletekkel együtt közölték le a műszereket. Külön múzeumok gyűjteményeiből emelt ki néhány leletet MAROSI ARNOLD, míg **SERGŐ ERZSÉBET**²⁸ és KISS ÁKOS²⁹ a szélesebb közönség előtt népszerűsítette a római kori egészségügyet. At összefoglaló munkák szerzői közül DR. KORBULY GYÖRGY³⁰ nevét kell mindenképpen megemlíteni. Az aquincumi orvosi emlékekről írt önálló tanulmányában kiemelte az orvosi műszerek mostoha kezelését, ugyanakkor az orvostörténeti szempontból

²² SCARBOROUGH 1969.

²³ Külföldön érhetők el leginkább.

²⁴ NUTTON é.n.

²⁵ BECK 2005: *AntikeMedizin – Ein Lexikon...*. Lásd. Bibl.

²⁶ KÁRPÁTI 1897. RADNÓTI ALADÁR közlése az Intercisa II. ben, 1952-ben.

²⁷ Lásd: SALAMON 1939. Fogorvosi szemle. [Salamon Henrik, (Hőgyész, 1865. márc. 31. – Budapest, 1944. júl. 15.) Orvos, fogorvos, orvostörténész, egyetemi tanár. Nem véletlen, hogy a római fogászati fogót görcső alá veszi, hisz ekkorra több fogászati szaktörténeti munkát ír (1906: *A stomatológia tanításának története Magyarországon*; 1924: *A fogpótlások rendszertana*; 1942: *A magyar stomatológia története*). Híres fogszabályzó, megalkotja a „fogpótlás rendszertanát”.]

²⁸ SERGŐ 1983. ÉT.

²⁹ KISS 1954. *Római egészségügyi emlékek Veszprémben*; (V.M.N.), ill. 1955 *Roman sanitary vestiges in Hungary*. (Therapia Hungarica)

³⁰ KORBULY 1934. ((Nemesőcsa, Komárom vm., 1903. ápr. 18. – Chicago, Illinois, USA, 1981. nov. 14.) Budapesti magántanárrá minősítése is a : a „Bevezetés az orvostörténetbe, különös tekintettel a magyar viszonyokra” c (1940) munkája alapján történt, majd egy évre rá teljes „orvostörténelem” tárgykörre kiterjesztett minősítést kapott.

történő elhanyagolásukat már 1934-ben is joggal fájlalta. Ebből kiindulva sorba vette az aquincumi orvosokat, életük és szolgálatuk feliratos emlékeit. Az előkerült és addig közölt leleteket is összegyűjtötte (aki hivatkozik a magyar anyagra, akár Künzl, akár más, annak munkáját, gyűjtését mindenképpen megemlíti), és válogatva fényképpel is közölte, méretadatokkal és rövidebb megjegyzésekkel. A valetudinariumot is vizsgálta, analógiák alapján. Kitért a lakosság egészségügyi állapotára, külön figyelmet fordítva a múmiák vizsgálatára, kopt analógiákkal. Az, ahogy a mágikus gyógyászatra is figyelmet fordított (ex voto-k, amulettek) mutatja, tisztában volt az orvoslás (és a gyógyulás) két alapkövetelményével; a tudás és a hit (gyógyító istenek) meglétével, fontosságával. Az említett istenségek vonatkozó anyagait, feliratokat, szobrokat is megemlített csakúgy, mint a közművek és a fürdők szerepét, nyomait; tehát a város higiéniai felszereltségét. Ez nem más, mint a megelőzés és a gyógykezelés együttes jelenléte, állami támogatása. Külön figyelmet érdemel, hogy adatgazdag táblázatokba (név, származási hely, szolgálati hely, emlékének megőrzője, kora, CIL-béli helye) szedve összegyűjtötte azokat a római orvosokat, akik a városban szolgáltak (zárasképpen így kimondatlanul, de érezhető tisztelettel fordulva egykori „kollégái” felé). E cizellált igényes és hiánypótló munka után éppen 70 év szünet következett. 2004-ben egy dicséretreméltó kiállítás kapcsán jelent meg az „*Ancient medicine in Pannonia*”. A többszerzős tanulmánykötet széles témakört ölel föl, a gyógynövényektől a mágikus gyógymódon át a kozmetikai felszerelésekig több részletre kitér (érintve Korbulyt, lásd uterus ex-voto³¹). Az orvosi műszerek közül a ZSIDI PAULA által leközlött műszerek Korbuly (1934), Újvári–Zsidi (2002), Kárpáti (1898) korábbi munkáiban szerepelnek, jobbára tehát újraközlések. A műszerek (az angol nyelvű változatot forgatva³²) minimalizált (altípus nélküli) megnevezése szerepel csak (Probe, Scoop, Forceps stb.), méretadatok nélkül (!), de a nyersanyag föltüntetésével.³³ Jobbára korábbi fotók (műszerek, köemlékek), adatok (lásd fentebb) újraközlése e tanulmány, így témám, a sebészeti műszerek tipizálása, bemutatása terén nem jelent előrelépést.

Az itthoni orvostörténeti munkák közül BENEDEK ISTVÁN igényes munkája emelendő ki. Forrásokat közölve mutatta be nem csak a szellemtörténetet, de a kor neves orvosait, orvosi eljárásait is. KÁDÁR ZOLTÁN több hasonló munka szerzője, kiváló ismerője az antik medicina történetének, jelentőségének, az orvosi társadalom szervezetségének. Munkájával az ismeretterjesztésre is gondot fordított.³⁴ A dolgozat műszertani és sebészi műtéttani részek kidolgozásában elengedhetetlen Dr. STOCKINGER TAMÁS,³⁵ a sebészeti műszerek bírálatához írt könyve, amely kihagyhatatlan a funkcionális elemzéshez, műszertanhoz, alap műtéttani fogalmak elsajátításához.

Jelen munka és törekvése szempontjából meg kell említeni a sebészi műtéttan szerzőjét, a méltánytalanul elfeledett Lumniczer tanítványt Dr. SCHMID HUGÓT.³⁶ Vaskos munkájában

³¹ KORBULY 1934. 34. o.

³² A magyar változatot is áttekintettem, hasonló alapmegnevezéseket ad ám az angol változat bővebbnek tűnt.

³³ A „stylus” (ott 13. Árba/ 1.), lanzet (ott 12/4) a kép és meghatározás síkján vetettek föl számomra kérdéseket, ami lehet, hogy az aluladatoltság miatt van. (A közölt köemlékeknel itt-ott valamiért lemaradt a leíró Korbuly neve, valószínű véletlenül, hiszen máshol megemlíti a hivatkozásokban.) Ezeket pótlom régészeti tárgykörű pulikáciomban.

³⁴ KÁDÁR 1984. *Antik természettudomány*

³⁵ STOCKINGER TAMÁS (Pest, 1811. júl. 29. – Bp., 1883. aug. 21). sebész, orvostörténész, egyetemi tanár, többszörös orvostudományi dékán, a Pesti Tudományegyetem rektora (1870), királyi tanácsos. Nemzetközileg is jegyzett, kimagasló tudósunk, mindezekeken felül 1845–1847-ben az orvostörténelem tárgykör előadója. Sír és sebészeti tárgykörének is, mindezekeken felül 1845–1847-ben az orvostörténelem tárgykör előadója. Sír és emlékművét (a hálás utókor jóvoltából) a Farkasréti Temetőben fölszámolták újraváltás hiányában.

³⁶ SCHMID HUGÓ (1852–1912) főorvos, sebész, egyetemi magántanár. Mondhatni, sebészorvosi géniusz saját korában. Számunkra igen fontos műtéttani-történeti adalékokat is tartalmazó tudásának több pillérű (Kolozsvár, Bécs, Budapest, Pozsony klinikái, egyetemei), ide a legfontosabb a gyakorlati hadszíntéri tapasztalatszerzése

nem sajnálta az energiát, hogy kitérjen egy-két műtéttechnikai eljárás, műszer kapcsán akár Celsusra, vagy más római orvosra. Műszertanának nyelvezete világos, szabatos. Különleges művel ajándékozta meg az orvostörténet világát az egy generációval később alkotó Dr. HINTS ELEK.³⁷ Munkáját illene ismernie minden ős, vagy ókori, (középkori) orvoslással foglalkozó, abban (főleg a belgyógyászat, a sebészet körében) elmélyülő kutatónak. Az ókori iskolák, orvosok remek összefoglalója, ezen felül a műtét és technika aprólékos leírója is. Források segítségével mutatta be az egyes műtéti eljárásokat. Figyelmét még a betegségek ábrázolásai sem kerültk el, az ábrák között baloldali facialis bénultat ugyanúgy láthatunk, mint rákos mellet kőbe faragva. Élvezetes, kommentárokkal ellátott, mégis szakmunka. Az ábrák és képek magyarázata világos, így nem egyszer más régészeti munkából visszaköszönő kép az aláírásból lett egyértelmű. Hivatkozta Meyer–Steineg–Stodhoff és több, a korban alkotó tudós munkáját. A mű tárgymutatója (ma, a számítógép korában is!), olyan rendezett, aprólékos, de mégsem atomizált, hogy a legkönnyebb, leghatékonyabb kutatást teszi lehetővé. 1867-ben Stockinger a „Korodai előkészítő tanára” a következőket írta: *„Akologiai kézikönyveknek nem csekély a száma. Nagyonbbrészt azzal foglalkoznak, hogy a sebészeti fegyvertárnak nevezett roppant műkészletet felsorolják, leírják és ábrázolják, ellenben ritkán bocsátkoznak a műszereknek történelmi, erőműtani és sebészgyakorlati elemzésébe. Tapasztalásom tanított, hogy a sebészi műszereknek leírása szintoly [sic!] nehéz, mint háládatlan feladat, hogy az eszköznek megsejmlélését, kezelését a legjobb ábra sem pótolhatja, hogy végtére a sebészeti műszereknek oly nagy a száma miszerint azokban eligazodni a szokott mód szerint lehetetlen.”*³⁸ Az észrevétel ma is igaz, a régészet, orvostörténet tudománysejmléletére is. Elkerülhetetlen, hogy a régészeti, orvostörténeti, epigráfiai megközelítési módot ne egészítse ki az orvosi konzultáció, műszertani és anatómiai alapismeretek, ezt követeli meg a téma interdiszciplináris volta, és a (tudományos)lelkiismeret is. „FELIX QUI POTUIT RERUM COGNOSCERE CAUSAS” (tartja Publius Vergilius Maro).

IRODALOM

1. BECK 2005 = Beck C. H.: Antike Medizin - Ein Lexikon. München 2005.
2. CELSUS = Celsus **De medicina**. W. G. Spencer (ford.) Cambridge, Massachusetts Harvard University Press 1971.
3. FEUGÉRE–KÜNZL–WEISSER 1985 = Michel Feugère, Ernst Künzl, Ursula Weisser: Die Starnadeln von Montbellet (Saône et Loire) Ein Beitrag zur antiken und islamischen Augenheilkunde. In: Römisch–Germanisches Zentralmuseum, 32/ 1985.
4. GILSON= Gilson A. G.: A Roman Iron Cautery from Verulamium. In: Britannia, 13. 1982. 303-307 o.

(mint főorvos) a boszniai fronton. Több megkerülhetetlen, témánkban analógiaként, néha ott az antikvitásra közvetlen reflexiókat is tartalmazó operatőri szakmunka kapcsolódik nevéhez. Lásd még: KISS: *Egy elfeledett Lumniczer tanítvány: Schmid Hugó*. In. Orvosi hetilap 143. 2002. 24. 1483-1486.

³⁷IFJ. Dr. HINTS ELEK: 1893 (Marosvásárhely) – 1966 (Budapest). Id. Dr. Hints Elek kórházigazgató főorvos fia. Kórházigazgató főorvos, az Országos Közegészségügyii Tanács tagja volt. Kidolgozta az ország szülészeti és bábaügyi rendjét, a „Szülészeti Törvény” tervezetét. A szülészeti kórtan és gyógytan tárgykör kitüntetett magántanára volt. Publikációi között jelentős orvostörténeti munkák is szerepelnek. Több kötetes vállalkozásának első műve „Az őskori és ókori orvostudomány” 1939. A II, III, IV kötet a közép-, új- és modernkor orvostudományának ugyanilyen igénytel történő bemutatása szintén elkészült, így majdnem 2000 oldalon követhetjük végig az orvostudomány fejlődését. Hints munkássága minden téren csak nemzetközi mércével mérhető. Szakmai tapasztalata többretű (Kolozsvár, Bázél, Budapest egyetemei) 1914-18 között frontszolgálat, majd sebesüléséből történő felépülése utána a Vöröskereszt Hadikórházában dolgozik. 1923-ban Szegeden szerzi meg a műtősebészi oklevelet, majd Budapestén helyezkedik el. 1926-tól szülész szakorvos, majd Gyulán, Budapestén főorvos, később több megye felügyelő főorvosa, kerületi főorvosa. 1945-59 között a Gizella Szülőotthon igazgatója. 1966. július 21-én hunyt el, védett („A” kategória, 2005-től) sírja a Rákoskeresztúri Új Köztetetőben található.

³⁸ STOCKINGER 1867. Előszó

5. HESSEL – KÜNZL 1980 = Franz Josef Hessel–Ernst Künzl: Ein römisches Arztgrab des 3. Jahrhunderts n. Chr. aus Kleinasien. In: *Medizinhistorisches Jahrb.* 15. 1980.
6. IGNA 1935 = Igna Nikolae: Instrumente chirurgicale romane gasite la Apulum. In: *ASIC 1933-1935.* 223-227. o., valamint: <http://www.chlt.org/hippocrates/>
7. JACKSON 1990 = Ralph Jackson: Roman doctors and their instruments. In: *Journal of Roman Archaeology* 1990/3.5-28. .
8. JACKSON–NIECE 1986 = Ralph Jackson - Susan La Niece: A Set of Roman Medical Instruments from Italy. In *Britannia*, Vol. 17. 1986. 119-167.
9. KÁRPÁTI 1898 = Kárpáti Kelemen: Sabaria régiségeiről [sic!] In: *AE.* 1989. 152-156.
10. KIRKUP 1995 = John Kirkup: Surgical history: The History and Evolution of Surgical Instruments VI The Surgical Blade: from Fingernail to Ultrasound. In: *Annals of the Royal College of Surgeons of England* 1995. 77. 380-388.
11. KISS 1954 = Kiss Ákos: Római egészségügyi emlékek Veszprémben In: *V.M.N.*, 1954. VIII.1.
12. KORBULY 1934 = Korbuly György: Római orvosok Aquincumban. *Dis. Pan. Ser. I.* Franklin 1934.
13. KÜNZL 1982 = Ventosae cucurbitae romanae? Zu einem angeblich antiken Schröpfkopftypus. In: *különnyomat Germania* 60/1982/2.
14. KÜNZL 1983 = Ernst Künzl: Medizinische Instrumente aus Sepulkralfunden der römischen Kaiserzeit. Bonn, 1983.
15. LONGFIELD–JONES 1986 = G. M. Longfield-Jones: Illustrations from the Wellcome Collections: a Graeco-Roman Speculum in the Wellcome Museum In: *Medical History*, 1986. 30. 81-89.
16. MILNE 1907 = John Stewart Milne: Surgical instruments in Greek and Roman times, Oxford, 1907.
17. NUTTON 1969 = Vivian Nutton: Medicine and the Roman Army. A Further Reconsideration In: *Medical History* 1969. (Letöltés: www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/.../pdf/medhist00138-0054.pdf 2010.10.20.)
18. RUBIN 1980 = MA Jody P. Rubin, Celsus's Decircumcision Operation. *Medical and Historical Implications Urology*, Vol. xvi, No.1. July 1980. 121-124.
19. SALAMON 1939 = Salamon Henrik: A M.N.M. régi római foghúzója. *Fogorvosi szemle* 1939. 11.
20. SCARBOROUGH 1969 = John Scarborough: Roman Medicine. Thames and Hudson, London–Spothampton. 1969.
21. SCHMID 1891 = Schmid Hugó: Sebészeti műtéttan. Bp. 1891.
22. SCOTT 1955 = William A. Scott: The Practice of Medicine in Ancient Rome In: *Canad Ann. Soc J.* Vol. 2, No. 8, July, 1955.
23. ZSONDA 2010 = Zsonda Márk: A római kori sebészeti műszerek funkcionális elemzésének kísérlete, néhány konkrét műszertípuson keresztül. *Szakedolgozat.* 2010 PTE-BTK, Régészeti tanszék.
24. ZSONDA 2011 = Zsonda Márk: A római kori sebészeti műszerek funkcionális elemzésének kísérlete. In. VIII. Grastyán Endre Országos, II. Nemzetközi Interdiszciplináris Konferencia Tanulmánykötete 316-330. 2011.

A szerző elérhetősége:

e-mail: zsmlevel@gmail.com